

Давнє Сан-Франциско — Сан-Франциско часів ще до землетрусу[27] — розділяла навпіл Вийма. "Вийма" — тобто заглиблена колія — проходила серединою Маркіт-стріту, і звідти неугавно чулося гудіння безкрайнього кабеля, який рухав трамвайні вагони, тягнучи їх в один бік і в другий. Власне, там було дві Вийми, але в скоромовці Заходу, заощаджуючи час, називали їх здебільша просто Виймою. На північ від Вийми містилися театри, готелі, квартали крамниць, банків та солідних установ. На південь від неї — фабрики, нетрища, пральні, механічні майстерні, їдальні й житла робітничого люду.

Отож-бо Вийма ніби символізувала поділ суспільства на класи, і ніхто не опанував цією символікою краще за Фреді Драменда. Він звик жити обабіч Вийми, і в обох цих світах йому велося пречудово. Фреді Драменд був професор на соціологічному відділі в Каліфорнійському університеті, і як професор соціології він уперше перейшов Вийму, прожив шість місяців у тому великому робітничому гетто і написав "Некваліфікованого робітника" — книжку, що її скрізь вітали як важливий внесок до літератури прогресивної і як блискучу відповідь літературі опозиційній. З політичного й економічного боку книжка була тільки ортодоксальна. Керівники великих залізниць закуповували її цілими виданнями й роздавали своїм службовцям. Об'єднання промисловців розповсюдило її п'ятдесят тисяч примірників. У певному розумінні ця книжка була майже така сама неморальна, як те звісне й лихославне "Послання до Гарсії", а своєю шкідливою проповіддю ощадливості й стриманості була близька до твору "Місіс Вігс із капустиної ділянки".

Спершу Фреді Драмендові було страх як важко прина-

туртоватись до робітників. Він не знався на їхніх звичаях, а вони, звісно, — на його. Вони були підозріливі. Він-бо не мав минулого. Він нічого не міг розповісти їм, де працював раніше. Його руки були ніжні. Його надзвичайна чемність навіювала непевність. Попервах, увіходячи в свою роль, він думав, що кожен вільний і незалежний американець може вибирати собі роботу, не даючи нікому ніяких пояснень. Але незабаром

він переконався, що воно не так. Спочатку робітники сприйняли його дуже обережно, як дивака. Трохи пізніше, краще при звичаївшись до своєї ролі, він почав удавати людину, яка бачила кращі часи, далеко кращі, але яка зазнала невдачі, хоча, певна річ, тільки тимчасової.

Він багато чого навчився і на сторінках "Некваліфікованого робітника" охоче вдавався до узагальнень, дарма що часто помилкових. Проте він рятувався за звичаєм консервативних і розсудливих людей, почепивши до своїх узагальнень наліпку "спроба". Один з перших його дослідів був на великому консервному заводі Вілмаса, де він мав робити невеликі пакувальні ящики. Дощечки для них постачала одна фабрика, і Фреді Драменд мав на обов'язку, орудуючи легким молотком, приладнувати ті деталі та збивати їх дротяними гвіздочками.

Робота була некваліфікована, але відрядна. Звичайні робітники заробляли за день півтора долара. Фреді Драменд побачив, що деякі робітники, працюючи разом з ним, заробляли за день один долар і сімдесят п'ять центів. На третій день він теж заробив стільки. Але він був честолюбний: не задовольнився тільки цим і четвертого дня заробив два долари.

Ще через день, працюючи на повну силу, він заробив два з половиною долари. Його товариші по роботі погрозово косилися на нього і в'їдливо зауважували своєю жаргонуватою говіркою, незрозумілою йому, що треба тиснути на господарів і, стримуючи свій запал, іти разом з усіма. Його здивувало таке недбальство у відрядній роботі, і він узагальнив цю думку про ледарство, властиве некваліфікованому робітникові, і другого дня зробив ще більше: вистукав молотком ящиків на три долари.

Цього вечора, виходячи з заводу, він мав розмову з товаришами по роботі — вони були дуже сердиті й недовільно дорікали йому своїм жаргоном. Він не міг утямити, що це їх спонукає до дій. Самі ті дії були рішучі. Коли він відмовився зменшити темпи своєї роботи, посиляючись на вільний договір, незалежність американця і гідність праці, вони вирішили збити його темпи на свій спосіб. То була люта бійка, бо

Драменд був здоровань і спортсмен, але врешті юрба нам'яла йому ребра, натовкла голову, потоптала пальці, так що він з тиждень пролежав у ліжку, а коли встав, мусив братись уже до іншої роботи. Все те він належним чином оповів у своїй першій книжці, в розділі під заголовком "Тиранія праці".

Трохи згодом, у іншому цеху Вілмаксової консервні, працюючи серед жінок розподільником фруктів, він спробував переносити за раз по два ящики фруктів і тут-таки почув докори від інших вантажників. То була очевидна симуляція, але він вирішив, що його справа тут — не умови міняти, а спостерігати. Отож він став переносити по одному ящику і так добре засвоїв науку ухилятися від роботи, що написав про це спеціальний розділ з кількома параграфами, де намагався дійти певних узагальнень.

За ті півроку він попрацював на кількох підприємствах і навчився дуже добре імітувати справжнього робітника. Фреді Драменд був природний лінгвіст і завжди носив з собою записну книжку, вивчаючи слова й вирази робітничого жаргону, аж доки не зрозумів його цілком. Жаргон дав йому змогу ближче запізнатися з мисленням своїх товаришів і збагатив поважним матеріалом для якоїсь майбутньої книжки, яку він мав намір назвати "Синтез психології робітництва".

Ще й не впливши на поверхню з дна того світу, куди він пірнув, Фреді Драменд зрозумів, який з нього добрий актор і яка пластична його натура. Він сам дивувався своїй гнучкості. Опанувавши жаргон і перемігши страшенну відразу, він побачив, що може проникнути в усі закутні життя робітничого класу і прилаштуватись там, наче вдома. Як він писав у передмові до своєї другої книжки "Трудівник", його наміром було справді спізнати побут робітників, а єдиний можливий спосіб досягти, цього — працювати поряд з ними, їсти їхню їжу, спати на їхніх ліжках, розважатись їхніми розвагами, думати їхніми думками і почувати їхніми почуттями.

Він не був глибокий мислитель. Він не вірив у нові теорії. Усі його норми й критерії були умовні. Його дисертацію про французьку революцію відзначено у факультетських літописах не тільки за багатослів'я та сумлінну точність, але й тому, що та праця була найсухіша, наймертвіша, найформальніша й найортодоксальніша за все, написане на ту саму тему. Він був вельми стриманий, і ця його природна стриманість була велика і тверда, мов криця. Приятелів у нього не дуже водилося. Він був не експансивний. Він не мав хиб і ніколи не зазнавав спокус. Тютюн він ненавидів, до пива відчував огиду, і коли траплялось винити, не пив нічого міцнішого за десертне вино.

Як новачка, палкіші товариші охрестили його "Льодовником". На факультеті його називали "Холодильником". Але найбільше його смутило, коли до нього зверталися: "Фреді". Звано його так, відколи він грав захисником в університетській футбольній команді, і його формалістична душа ніяк не могла пристати на таке зменшувальне ймення. Була небезпека, що, за винятком офіційних паперів, його завжди так і зватимуть — Фреді, — і часом у нічному кошмарі йому ввижалось майбутнє, коли про нього говоритимуть як про "старого Фреді".

Як на доктора соціології він був дуже молодий — мав лише двадцять сім років, але виглядів ще молодшим. Він скидався на старшого студента, чисто виголеного, рослявого, здорового, спокійного в рухах і простого в поведженні, відомого як чудовий спортсмен, що виділяється надзвичайним самовладанням. Він ніколи не розмовляв на фахові теми за межами аудиторії та зали нарад, і тільки пізніше, коли вийшли його книжки, завдяки яким він став об'єктом прикрої громадської уваги, він почав іноді прилюдно виступати з доповідями по деяких літературних та економічних товариствах.

Він усе робив правильно — занадто правильно; в одежі й у поведінці був непохитно коректний. Не те щоб він був денді — зовсім ні. Він був університетською людиною і своїм одягом та поставою належав до типу людей, яких останніми роками чимало вийшло з нашої вищої школи. Вітаючись, він стискав руку досить міцно й певно. Голубі його очі були

холодні й переконливо щирі. Голос його, твердий та мужній, звучав виразно й бадьоро і був приємний для слуху. Єдиною хвилюючою Фреді Драменда була стриманість. Він ніколи не давав собі волі. Під час футболу, що напруженішою ставала гра, то більшала його стриманість. Його вважали за неабиякого боксера і називали автоматом, бо дії його були розмірені й точні, як рухи машини, — чи то він завдавав ударів, стримував супротивника, захищався, а чи нападав. Не часто його побивали, хоча й він теж не часто когось побивав. Він був надто вправний, надто стриманий, щоб вкласти в удар більшу силу, ніж замірявся. Для нього все це було за вправи. Воно допомагало йому бути у формі.

З бігом часу Фреді Драменд дедалі частіше переходив Вийму і зникав на південь від Маркіт-стріту. Він перебував там літні й зимові свята, і чи то на тижні, чи наприкінці тижня, побут там щоразу бував йому приємний і корисний. Та й там же так багато матеріалу можна було зібрати! Його третя книжка "Маса й господар" стала підручником в американських університетах; не знаючи цього, він уже працював над своєю четвертою книжкою "Помилки невдатного".

А проте в його ролі виявилось дивне перебільшення чи якесь збочення. Може, то була втеча від традицій свого оточення або від поміркованості предків, що були книжники з покоління в покоління. Та хоч би там що, а йому приємно було спускатися в робітничий світ. У своєму світі він був "Льодовником", але внизу він робився Здорованем, Білом Тотсом, що пив і курив, розмовляв жаргоном, бився навкулачки і був загальним улюбленцем. Усі любили Біла, і не одна робітниця залицялася до нього. Спочатку він був тільки добрим актором, але з часом вдавання стало йому за другу натуру. Він уже не грав роль, а насправді любив ковбасу, ковбасу й сало, дарма що у своєму товаристві таким харчем гидував.

Взявши на себе ту роль заради потреби, далі він почав її виконувати вже заради неї самої. Йому тепер шкода було повертатися час від часу до своєї аудиторії та своєї стриманості. Він часто ловив себе на тому, що тішиться наперед, чекаючи сподіваної години, коли зможе перейти

Вийму і вільно собі розважатиметься як паруб'яга. Він не був зіпсований, але в постаті Здорованя Біла Тотса творив силу-силенну такого, чого Фреді Драменд зроду собі не дозволив би. Та й Фреді Драменд таких речей і не потребував робити. Це було найдивніше відкриття.

Фреді Драменд і Біл Тотс як натури цілковито різнилися один від одного. Бажання, смаки й поривання їхні були зовсім протилежні. Біл Тотс міг з чистим сумлінням ухилятися від роботи, тоді коли Драменд засуджував байдикування як страшний злочин, не гідний американця, і присвячував цілі розділи на засудження цієї вади. Фреді

Драмендові байдуже було до танців, а Біл Тотс не пропускав жодної вечірки в різних танцювальних залах, як-от: "Магнолія", "Західна зоря" чи "Еліта"; він, Біл Тотс, навіть завоював масивний срібний кубок у тридцять дюймів заввишки за найкраще вбрання на великому новорічному маскараді різників. Біл Тотс любив дівчат, і дівчата любили його, а Фреді Драменд удавав із себе аскета, відверто не схвалював жіночу рівноправність і потайки з цинічною гостротою засуджував спільне набування освіти.

Фреді Драменд без ніякого зусилля міняв своє поведження разом з одягом. Коли він увіходив у темну кімнатинку, де відбувалося його перетворення, вся постать його була випростана й напружена. Він був негнучкий, плечі мав відкинуті назад, обличчя серйозне, майже суворе і без виразу. А коли він виходив звідти в одязі Біла Тотса, то був уже іншою істотою. Біл Тотс не згинався, але постава його робилася гнучка й граціозна. Навіть голос його інакшав, сміх звучав голосніше й щиріше, а говорив він недбало, і часом з губ йому злітала природна лайка. Біл Тотс розважався допізна по шинках і вряди-годи добродушно заводився з іншими робітниками. Так само на недільних гулянках або коли він повертався з якої вистави, його рука нецеремонно обіймала стан котроїсь дівчини, а сам вія виявляв гостру й чарівну дотепність у жартівливих залицяннях, як то й належить звичайному хлопцеві його класу.

Біл Тотс геть повністю ставав самим собою, справжнім робітником, що наче й уродився на південь від Вийми, і то такою мірою, що він був класово свідомий, як і кожен пересічний робітник, а скебів[28] ненавидів ще й більше, ніж пересічний член профспілки. Коли відбувався страйк водників, Фреді Драменд мав змогу стояти осторонь і холодно та критично спостерігати Біла Тотса, що ледарював, глузуючи з вантажників-страйколомів. Біл Тотс сплачував членські внески до спілки портових вантажників і справедливо обурювався на узурпаторів його праці. Здоровань Біл Тотс був дуже високий і спритний, і через те завжди опинявся попереду, коли заходилося на бучу. Граючи свою роль, Фреді Драменд запалювався аж до люті в своїх емоціях, та тільки-но повертався до класичної атмосфери університету, як уже узагальнював свої спостереження і викладав їх на папері з поміркованістю й консерватизмом досвідченого соціолога. Біл Тотс, маючи обмежені погляди,

не міг піднятися над свідомістю свого класу, і Фреді Драменд це ясно бачив, Але Біл Тотс не бачив цього. Коли страйколом віднімав у нього роботу, очі Білові наливались кров'ю, і він уже нічого іншого не міг бачити. Навпаки, Фреді Драменд, бездоганно одягнений і врівноважений, сидячи в аудиторії № 17, бачив Біла Тотса й усе, що оточувало його, всю проблему штрейкбрехерства та профспілок і зв'язок цієї проблеми з економічним добробутом Сполучених Штатів, які боролися за світовий ринок. Біл же Тотс і не здатен був щось інше бачити, крім їжі або спортивного змагання наступного вечора у "Веселому клубі".

Коли Фреді збирав матеріали до книжки "Жінка й праця", він дістав перше застереження про небезпеку. В обох світах він мав великий успіх. Ця дивна його роздвоєність була, зрештою, дуже непевна, і, поміркувавши у себе в кабінеті, він зрозумів, що далі так тривати не може. Він справді дійшов до такого становища, коли неминуче доведеться вибирати один світ або другий. Жити далі в обох світах він не міг. І, глянувши на ряд томів, що прикрашали полиці обертової шафи з книжками, — його томів, починаючи з його дисертації і кінчаючи студією "Жінка й праця", — він вирішив, що це якраз і є той світ, якого він мусить

триматися. Біл Тотс служив його потребі, але надалі ця роль стає занадто небезпечна. Біл Тотс мусить зникнути.

Фреді Драменда стривожила Мері Кондон, голова Інтернаціональної спілки рукавичниць № 974. Уперше він її побачив з галереї глядачів на щорічному конгресі Північно-Західної федерації праці, побачив її очима Біла Тотса, якого вона надзвичайно вразила. Але вона була зовсім не в стилі Фреді Драменда. Що йому до її величної постаті, граційної та дужої, як у пантери, до її напрочуд гарних чорних очей, які спалахували то вогнем, то усмішкою кохання? Він зневажав жінок з надмірною життєвістю і браком... ну, скажімо, стриманості. Фреді Драменд визнавав теорію еволюції, бо визнавали ж її всі, хто з вищою освітою, і вірив, що людина піднялася на вищий щабель життя з купи гною та комашіння нижчих потворних організмів. Але він трохи соромився цієї генеалогії, і волів про неї не думати. Мабуть, через це він і призвичаїв себе до залізної стриманості та проповідував її іншим, тим-то й давав перевагу жінкам його типу, які скинулися негідного й тваринного спадку, які своєю дисципліною та самовладанням відтіняли ширину того провалля, що відмежовувало їх від темних предків.

Біл Тотс таких розважань не мав. Він покохав Мері Кондон відразу, скоро-но побачив її в тій залі конгресу, і вирішив неодмінно довідатись, хто вона. Наступним разом він спіткався з нею зовсім випадково, коли хурманував у транспортній конторі Пата Морісі. Трапилося це в мебльових кімнатах на Мішен-стріті, куди його покликано забрати валізу й одвезти до комори схову. Дочка господині провела його до маленької спальні, де жила рукавичниця, що її оце відвезли до лікарні. Але Біл цього не знав. Він нахилився й завдав собі валізу на плече, — добряча-таки була валіза, аж він насилу випростався, стоячи спиною до відчинених дверей. В цю хвилю він почув жіночий голос:

— Член спілки? — пролунало запитання.

— А вам що до того? — огризнувся він. — Уступіться з дороги. Мені тра' повернутися.

Та зразу ж, хоч був він здоровенний, його відштовхнули, він хитнувся назад, а валіза, переваживши, грюкнула об стіну. Він уже почав лаятись, але в ту саму мить побачив блискучі сердиті очі Мері Кондон.

— Авжеж-бо, член спілки, — сказав він. — Я тільки хотів піддурити вас.

— Де членський квиток? — спитала вона діловим тоном.

— В кишені. Але я не можу зараз його добути. Ця клята валіза дуже важка. Зійдімо вниз до підводи, і я вам його покажу.

— Поставте валізу додолу, — почувся наказ.

— Нащо? Кажу ж вам, що маю квиток.

— Ставте додолу, та й усе. Жоден скеб не торкнеться до валізи. Як вам не соромно: такий здоровань і — боягуз, одбиваєте заробіток у чесних людей. Чому не вступите в спілку, щоб бути людиною?

Барва зійшла з обличчя Мері Кондон, і видно було, що вона дуже розсердилася.

— Подумати лишень, такий здоровило, а зрадник свого класу. Вам, мабуть, кортить вступити до міліції, щоб коли буде новий страйк, мати нагоду підстрелити якогось хурмана? Може, ви й тепер уже служите в міліції? Ви з такої братії...

— Ви усе своїє! Це вже занадто! — Біл з грюкотом поставив валізу на підлогу, випростався й засунув руку в кишеню куртки. — Я ж казав, що тільки душив вас. Осьо, гляньте.

То був справжнісінький членський квиток.

— Гаразд, сховайте, — мовила Мері Кондон. — Та вдруге не дурить.

Коли вона побачила, як легко він завдав на плече здоровенну валізу, обличчя її полагіднішало, а очі заблищали, коли вона оглянула його міцну й струнку постать. Але Біл цього не бачив. Він був надто заклопотаний валізою.

Втретє він побачив Мері Кондон під час страйку праль. Робітники пралень зорганізувались недавно, були ще недосвідчені в цьому ділі і вдалися до Мері Кондон, щоб вона очолила їхній страйк. Фреді Драменд, аби довідатись про перебіг подій, послав Біла Тотса присусідитися до спілки й усе вистежити. Біл працював у пральні, і одного ранку чоловіків викликано піддати бадьорості дівчатам; Білові випало стояти біля дверей начального відділу саме тоді, коли Мері Кондон пробувала туди увійти. Завідувач, високий і кремезний, загородив їй дорогу. Він не хотів, щоб його дівчат викликали, і збирався провчити Мері, щоб не встрявала в чужі справи. Коли Мері хотіла прошмигнути повз нього, він своєю жирною рукою відтрутив її за плече назад. Вона оглянулась і побачила Біла.

— Ходіть сюди, містере Тотсе! — гукнула вона. — Поможіть мені. Я хочу увійти туди.

Біл здригнувся, приємно здивований. Вона запам'ятала його прізвище з членського квитка. В ту ж мить завідувач відлетів від дверей, лютуючи, що це, мовляв, незаконно, а дівчата покинули свої машини. Протягом цього короткого й успішного страйку Біл був пажем і посланцем Мері Кондон, а коли повернувся до університету і знову став Фреді Драмендом, то дивом дивувався, що міг Біл Тотс побачити в тій жінці.

Фреді Драменд був у цілковитій безпеці, але Біл Тотс закохався. Цей факт годі було заперечити, і він став пересторогою Фреді Драмендові. Ну що ж, Біл відробив своє, і його пригодам треба покласти край. Потреби вже не було знову переходити Вийму. В останній його книжці "Трудова

тактика й стратегія" лишалося докінчити тільки три розділи, але для тих розділів він уже мав на руках достатньо матеріалу.

Другий висновок був такий, що йому треба добре заякоритись як Фреді Драмендові, тобто ближче зійтись з людьми свого кола. Найкраще було одружитися, бо він добре знав, що коли не одружиться Фреді Драменд, то Біл Тотс запевне це зробить, і тоді вийде страшенна плутанина. І ось на сцену виходить Кетрін Ван-Ворст. Вона вчилася в університеті, а її заможний батько був викладачем і деканом філософського факультету. Цей шлюб був би відповідний під кожним оглядом, вирішив Фреді Драменд, коли було оголошено про заручини. З обличчя холодна й замкнута, вдачею аристократка й твереза консерваторка, Кетрін Ван-Ворст, хоч по-своєму гаряча, не менше за Драменда вміла стримуватись.

Усе наче йшло гаразд, тільки що Фреді Драменд не міг остаточно скинутись поклику з того нижчого світу, спокуси вільного й розкутого, простого й безвідповідального життя на південь від Вийми. Коли наблизився час його одруження, він відчув, як глибоко прищепилося в ньому все, там пережите, і йому край схотілося бодай ще раз пірнути у те вільне життя і востаннє побути добродушним паруб'ягою та шибайголовою, перше ніж він осяде в сірій аудиторії та при звичайному шлюбі. І мовби навмисне, щоб його спокусити, останній розділ "Трудової тактики й стратегії" лежав недописаний, бо бракувало дрібних, проте важливих даних, яких він досі не подбав зібрати.

І от Фреді Драменд востаннє спустився за Вийму як Біл Тотс, здобув потрібні дані, але, на біду, спіткався з Мері Кондон. Сидячи в кабінеті, він незадоволено згадував ту пригоду. Засторога тим самим удвічі важливішала. Біл Тотс поводився препогано. Він не тільки спіткався з Мері Кондон у Центральній робітничій раді, але дорогою до її дому зайшов з нею у дешевий ресторан і почастував дівчину устрицями. А перед розставанням обійняв її, й поцілував, і ще раз поцілував просто в губи. І її останні слова йому на вухо, слова такі ніжні й зі стриманим риданням у горлі, — були криком кохання: "Біле... любий, любий Біле".

Фреді Драменд здригався, коли це згадував. Він бачив, що перед ним розступилася прірва. За своєю природою він не був многоженець, і його жахали наслідки такого становища. Треба було покласти цьому край і вибрати одно з двох: або він остаточно стане Білом Тотсом і одружиться з Мері Кондон, або лишиться Фреді Драмендом і одружиться з Кетрін Ван-Ворст. В іншому разі його поводження було б негідне й жахливе.

Наступними кількома місяцями місто Сан-Франціско роздирали робітничі страйки. Як професійні спілки, так і об'єднання підприємців заталися й вирішили боротися до кінця, щоб раз назавжди, так чи інакше, розв'язати всі суперечки. Але Фреді Драменд правив собі коректуру, читав лекції і нікуди не встрявав. Він присвятив себе Кетрін Ван-Ворст і дедалі дужче поважав її та захоплювався нею; ні, навіть любив її.

Страйк биндюжників розворушив його, хоч не настільки, як він сподівався, а великий страйк різників поширювався, та він лишався байдужим. Привид Біла Тотса зовсім зник, і Фреді Драменд із свіжим, юнацьким запалом узявся писати давно задуману брошуру на тему: "Зменшення прибутків".

До шлюбу лишалося два тижні, коли одного дня Кетрін Ван-Ворст завітала до Драменда, щоб разом поїхати в робітниче селище на оглядини юнацького клубу, недавно заснованого з її участю. Автомобіль належав її братові, але вони їхали самі, коли не лічити шофера. Впадаючи в Керні-стріту, дві вулиці, Маркіт і Гіері, утворюють гострий ріг. Драменд і Ван-Ворст, їдучи автомобілем по Маркіт-стріт, мали намір той ріг обігнути і виїхати на Гіері-стріт. Але вони не знали, що відбувається на Гіері і яка доля судилася їм за рогом вулиці. З газет було відомо про страйк різників, що він набрав великого розмаху, але думки про це в даний момент були якнайдалі від Фреді Драменда. Він же сидів обіч Кетрін! Та й до того ж він ретельно викладав їй свої погляди на робітничі селища — погляди, у формуванні яких чималу роль відіграли пригоди Біла Тотса.

Їм назустріч по Гієрі-стріту їхало шість фургонів з м'ясом. Поруч кожного хурщика-скеба сидів полісмен. Спереду, ззаду й з боків цієї процесії маршував охоронний ескорт цілої сотні полісменів. На поважній відстані за полісменами в усю широчінь вулиці галасливо сунув натовп, розтягтись на кілька кварталів. М'ясний трест докладав зусиль, щоб приставити м'ясо до готелів і, між іншим, зірвати страйк. До "Св. Франціска" вже довели м'ясо коштом багатьох розбитих вікон та голів, а тепер валка пробивалася на допомогу готелю "Палас".

Сидячи поруч Кетрін і нічого не помічаючи, Драменд усе розводився про робітничі селища, а тим часом авто, раз у раз сигналячи, уже почало завертати за ріг. Коли це з-за рогу вигулькнула велика хура, навантажена брилами кам'яного вугілля і запряжена четвіркою здоровенних коней; виїхала вона з Керні, немов щоб звернути на Маркіт-стріт, і загородила автомобілеві дорогу. Хурщик ніби завагався, а шофер, їдучи повільно й нехтуючи застережливі вигуки полісмена, повернув своє авто, всупереч правилам вуличного руху, ліворуч, щоб проскочити поперед хури.

В цю мить Фреді Драменд урвав мову. Він її так і не скінчив, бо події розгорталися швидко, як на сцені. Він чув рев натовпу і вловив виблиски касок поліції, що охороняла фури, навантажені м'ясом. Саме в цю мить биндюжник на вугільній хурі ударив по конях батогом і погнав їх учвал просто навперейми процесії з м'ясом; тоді раптом спинив коней, загальмував підводу і, прив'язавши віжки до гальма, уместився так, ніби розташувався тут надовго. Машині теж довелося спинитися, коли її затисло засапаними кіньми.

Не встиг шофер дати задній хід, як на машину наскочила і зачепилась колесами підвода, яку щосили гнав старий ірландець. Драменд упізнав і коня, і підводу, бо він сам часто їздив ними. Ірландець той був Пат Морісі. По другий бік на вугільну хуру наскочила підвода з броварні, а трамвай, що мчав із сходу Керні-стріту, довершив блокаду; вагоновод несамовито дзеленчав і кричав на полісмена, що стояв на перехресті. Підвода наскакувала на підводу, збільшуючи безладдя.

Фургони з м'ясом спинилися. Поліція спіймалась у пастку. Ревіще в тилу зростало, бо юрба розпочала наступ, у той час як полісмени завелися з підводами, що загородили дорогу.

— От ми й вскочили, — байдужно зауважив Драменд.

— Справді, — хитнула Кетрін головою так само байдужно. — Які вони дикуни!

Він ще більше захопився нею. Вона справді була в його стилі. Він був би й тоді задоволений Кетрін, якби вона навіть скрикнула й притулилась до нього, але це... це було просто чудово. Вона так спокійно сиділа серед цієї бурі, наче то біля опери збилися карети.

Поліція намагалася розчистити дорогу. Хрущик-вугляр — здоровенний чолов'яга без піджака — запалив люльку й сидів собі попихкуючи. Він поблажливо поглядав на капітана поліції, що скаженів та лаяв його, і у відповідь тільки знизував плечима. Здалеку доносилося — торох-торох-торох, — то лупали поліційні кийки по головах, чувся гамір прокльонів, зойків, криків. Несамовитий гам збільшився — знати було, що натовп прорвався і стяг скеба з фургона. Капітан поліції послав туди із свого авангарду підмогу, і юрбу відігнано назад. Тим часом у високій кам'яниці праворуч одне по одному відчинялися угорі вікна контор, і класово свідомі службовці почали викидати на голови полісменів та скебів зливу конторського начиння: порожні кошики з-під паперу, пляшки з чорнилом, прес-пап'є, друкарські машинки — все, що потрапляло під руку.

Полісмен з наказу капітана поліз на високу хуру з вугіллям заарештувати хурщика. Той ліниво й мирно підвівся йому назустріч, зненацька схопив його за барки й шпурнув просто на капітана. Хурщик був молодий велетень, і коли він виліз на свій вантаж та захопив у кожную руку по брилі вугілля, полісмен, який саме видирався збоку на підводу, роздумав і стрибнув на землю. Капітан наказав півдесяткові полісменів

взяти підводу приступом. Биндюжник, перебігаючи з одного боку на другий, кидав на них здоровими брилами вугілля.

Натовп на тротуарах, візники з підвід — усі захоплено зойкали і підбадьорювали його. Вагоновода, що державом з гальма трошив полісменів по касках, побито до нестями й стягнуто з вагона. Капітан поліції, шаленіючи за поразку своїх людей, сам керував наступом на хуру з вугіллям. Душ із двадцятіро полісменів нападало на цю незвичайну фортецю. Але хурщик якось викручувався. За раз, бувало, шістьох, а то й вісьмох полісменів котилося на брук і під віз. Обороняючи свою фортецю ззаду, хурщик саме вчасно обернувся, щоб побачити, як капітан вибирається на передок. Він ще не встиг твердо стати, коли хурщик кинув на нього тридцятифунтову скибу вугілля. Капітана влучено в груди, і він полетів шкереберть на спину корінного, гепнув на землю й ударився об заднє колесо машини.

Кетрін думала, що капітан убився, але він схопивсь на ноги і знов рушив у наступ. Вона простягла руку в рукавичці і погладила бік коня, що збуджено пирхав і тремтів. Драменд, однак, не помітив цього руху. Він нічого не бачив, крім бійки на вугільній хурі, а тим часом десь у його запутаній психології важко й натужливо поривався ожити якийсь Біл Тотс. Драменд визнавав закон і потребу підтримувати встановлений лад, але бунтівний дикун, що зачався в ньому, не визнавав нічого. Тепер, як ніколи, Фреді Драменд напружив усю свою залізну стриманість, щоб урятуватися. Проте ж сказано: "Дім, що поділиться сам у собі, загине". І Фреді Драменд відчував, що вся його сила й воля роздвоюються між ним і Білом Тотсом, що те єдине ціле, складаючись із двох, поділяється навпіл.

Фреді Драменд цілком спокійний сидів в авто поруч Кетрін Ван-Ворст, але з очей Фреді Драменда виглядав Біл Тотс, а там, десь за цими очима, змагались за владу над цим спільним тілом Фреді Драменд — розсудливий консервативний соціолог, і Біл Тотс — класово свідомий робітник і войовничий член спілки. То Біл Тотс визирав із тих очей, то він передбачав неминучий кінець битви на вугільній хурі. Він бачив, як один полісмен видерся на гору вантажу, далі другий, третій. Незграбно

хитаючись, вони ступали по непевній поверхні, але вже розмахували довгими кийками. Один кийок влучив хурщика в голову, від другого він ухилився, і удар потрапив у плече. Хурщикові ясно було, що справу програно. Тоді враз він метнувся вперед, схопив двох полісменів в обійми і, не випускаючи з рук двох бранців, сам в'язень гепнув з ними разом на брук.

Кетрін Ван-Ворст мало не зомліла, побачивши кров та жорстоку бійку. Але її млість де й поділася перед надзвичайним і вкрай несподіваним випадком, що стався далі. Чоловік, який сидів поруч неї, несамовито й некультурно заверещав і зірвався на рівні ноги. Кетрін побачила, як він перестрибнув через переднє сидіння, скочив на широкий зад корінного, а звідти вихопився на хуру. Він налетів як вихор. Спантилений офіцер, стоячи на вугіллі, ще не встиг зміркувати, чого тут опинився цей добре одягнений, але збуджений добродій, як нараз, збитий кулаком, шкереберть полетів на брук. Другому полісменові, який саме видерся на хуру, удар прийшовся в обличчя, і він полетів додола, наслідуючи приклад свого старшого. Ще три полісмени кинулися нагору і, зійшовшись з Білом Тотсом у страшному клінчі, молотили його кийками по голові й по чім попада, аж піджак, жилет і накрохмалена сорочка на ньому подерлися на шмаття. Але три полісмени розлетілися у різні боки, а Біл Тотс, витримуючи облогу, немов рясним дощем, обсипав їх вугіллям.

Капітан відважно кинувся в атаку, та велика скиба поблагословила його в голову і розсипалася чорним порохом. Поліції треба було прорвати блокаду спереду, доки натовп не прорвав її ззаду, а Білові Тотсу треба було утриматись на підводі, доки прорветься натовп. Отже, вугільна баталія тривала далі.

Натовп упізнав свого оборонця. Здоровань Біл, як звичайно, вів перед, і Кетрін Ван-Ворст була збентежена вигуками "Біл! О Біл!", що їх чулося звідусюди. Пат Морісі аж підстрибував на передку своєї підводи і гарячково кричав:

— Так їх, Біле! Жери їх! Живцем жери!

З тротуару вона почула жіночий голос, що вигукнув:

— Стережись, Біле, вони спереду!

Біл послухався перестороги і, спритно влучаючи вугіллям, геть-чисто змів нападників з переднього кінця хури. Кетрін Ван-Ворст повернула голову й побачила край тротуару жінку з зашарілим лицем та чорними іскристими очима, яка захоплено дивилась на того, хто кілька хвилин тому був Фреді Драмендом.

З вікон контор почулися схвальні вигуки й оплески і хлюпнула нова злива стільців та шафочок. Натовп уже прорвався крізь лінію підвід і ринув уперед; кожен полісмен, відтиснутий від товаришів, самотужки відбивав удари юрби. Скебів постягувано з підвід, посторонки в коней поперерізувано, і перелякані тварини сипонули врозтіч. Багато хто з полісменів, рятуючись, позалазив під вугільну ХУРУ> & інші, посідавши на вільних коней, хапаючися за їхні гриви, тікали в протилежний бік — до Маркіт-стріту.

Кетрін Ван-Ворст знову почула застережливий жіночий голос, що гукав ззаду:

— Тікай, Біле! Саме час! Тікай!

На хвильку поліцію змело геть. Біл Тотс стрибнув на брук і попрямував до жінки, що стояла на тротуарі. Кетрін Ван-Ворст бачила, як та жінка обняла його й поцілувала в губи; Кетрін Ван-Ворст, дуже зацікавлена, стежила, як він обняв ту жінку, і обоє вони пішли тротуаром, розмовляючи й сміючись, і він був такий говіркий та невимушений, яким їй і не снівся ніколи.

Потому поліція знову вернулась і розігнала всіх, дожидаючи підмоги та інших коней і хурщиків. Натовп зробив своє діло й розходився, а Кетрін Ван-Ворст усе ще приглядалась до того, кого знала як Фреді

Драменда. Він був вищий за юрбу на цілу голову. Рука його все ще обіймала ту жінку. Сидячи в машині, Кетрін Ван-Ворст бачила, як удвох вони перейшли Маркіт-стріт, перетяли Вийму і зникли на Третій вулиці в робітничому гетто.

Наступними роками Фреді Драменд більше не читав лекцій у Каліфорнійському університеті і жодної книжки на економічні й робітничі теми, підписаної ім'ям Фредеріка А. Драменда, вже не вийшло. Зате з'явився новий робітничий лідер, Вільям Тотс на ймення. Це він одружився з Мері Кондон, головою Інтернаціональної спілки рукавичниць № 974; це він організував відомий успішний страйк кухарів та офіціантів, до якого прилучилися десятки інших спілок, поміж ними й такі віддалені, як спілки птахівників та трунарів.